

Medieforskningens betydelse för den journalistiska praktiken

Funktionshinderfrågor som exempel

Karin Ljuslinder

Abstract

Med tanke på den betydelse medierna tillskrivs av medieforskare, politiker och andra samhällsaktörer, kan man fråga sig varför så lite av medieforskningen verkar kunna omsättas i journalistisk praktik. Frågan konkretiseras här empiriskt genom att använda medieforskning om funktionshinder som exempel. Detta område är särskilt aktuellt genom den nyligen ratificerade FN-konventionen om funktionshindrade personers rättigheter. I denna stadgas bl. a att konventionsstaterna åtar sig att uppmuntra alla massmedier att gestalta funktionshinder i enlighet med konventionens syfte. I det arbetet har medieforskare ett ansvar, inte bara genom att granska, utvärdera och bedöma journalistiska gestaltningar utan också genom att lyfta fram och betona de alternativa och nyskapande exempel som redan finns. Därigenom främjas arbetet med konventionens förverkligande.

Keywords: funktionshinder, FN-konvention, journalistik, radio

Introduktion

Mediernas betydelse som samtidens största (re-)producent av kulturella värderingar är idag föga omtvistad bland medieforskare. Kulturella värderingar genomsyrar samhället i alla dess dimensioner, alltifrån enskilda personers självbild till myndigheters beslut och samhällets övergripande resursfördelningspolitik. Konsekvensen av detta resonemang blir å ena sidan att om medierna kontinuerligt upprepar ett ensidigt berättande med ett återkommande, ensidigt, perspektiv så tenderar rådande föreställningar och normer att överleva oberoende av nya internationella konventioner, intressepolitiska dokument och förnyad lagstiftning. Å andra sidan borde medierna, enligt detta resonemang, också kunna vara ett av de mest kraftfulla verktygen för att främja alternativa synsätt, värderingar och attityder genom att i ökad utsträckning sprida nyanserade gestaltningar från en mängd olika perspektiv.

Det är inte bara medieforskare som tillmäter medierna stor betydelse. Journalistiken har ett, om än inte formellt lagstiftat, demokratiskt uppdrag formulerat av statliga pressutredningar, som det råder total enighet om bland såväl journalister, politiker och medborgare som bland public service – och kommersiella medier. (SOU 1975: 78; SOU 1995: 37). Medierna har således till uppgift att bidra till en allt bättre fungerande demokrati genom att förse ... *medborgarna med sådan information att de fritt och själv-*

ständigt kan ta ställning i samhällsfrågor. (SOU 1995: 37, s. 156). Fri åsiktsbildningen hos medborgarna har således blivit ett avgörande kännetecken för demokratins förmåga att fungera väl i en svensk kontext (Strömbäck 2003).

Medieforskningen har i alla tider ägnat sig åt att försöka besvara frågan hur, och på vilka sätt, medierna utövar inflytande. Studier av journalistik har huvudsakligen sysslat med den journalistiska praktik som bidrar till att reproducera maktordningar och befästa diskriminerande och förtryckande värderingar, dvs. som inte fungerar i enlighet med mediernas demokratiska uppdrag. Det är inte lika vanligt med studier som lyfter fram och diskuterar journalistik som verktyg för att främja nyanserade, alternativa eller ändrade synsätt och värderingar. Även om man naturligtvis bör akta sig för att överskatta journalistikens förmåga att faktiskt kunna ändra människors värderingar och synsätt (Berglund 2008: 20), kan man fråga sig varför den här aspekten av journalistik inte är lika väl studerad.

Med tanke på den betydelse medierna tillskrivs av, i princip, samtliga samhällsaktörer och med tanke på den mängd mediestudier som har genomförts, kan man fråga sig hur det kommer sig att så lite av medieforskningen verkar kunna omsättas i journalistisk praktik. Vart tar medieforskningen om journalistik vägen när den möter journalister? Uppfattas den, med Anders Gjöres ord, som *grund och ibland naiv* (Gjöres 2007)? Finns det brister i den ömsesidiga respekten mellan medieforskare och journalister, som Gunilla Djerf-Pierre menar (Peterson et al, 2005)? Arbetar medieforskningen för lite med att söka, lyfta fram och utveckla empiriska exempel på journalistiska praktiker som befordrar det demokratiska uppdraget? Givetvis rör det sig om ett växelspel mellan journalisters och medieforskares intressen och (o-)förmågor och ytterst kan man fråga sig om journalistikforskningens huvudsakliga syfte är att befordra journalistisk praktik?

I den här artikeln kommer jag att med funktionshinder som exempel, diskutera medieforskningens betydelse för journalistisk praktik. Med utgångspunkt i den svenska medieforskning som har bedrivits om funktionshinder (bl a Ljuslinder 2002, 2007, 2009; Ghersetti 2007; Rübssamen & Jarlbro 2008; Magnusson 2010), frågar jag mig om resultaten når fram till yrkesverksamma journalister i en form och på ett sätt som är möjligt att omsätta i journalistiskt arbete? Om inte, vad kan medieforskare göra för att hitta vägar för att nå fram?

Medieforskning om funktionshinder är, på det hela taget, ett eftersatt forskningsfält. I Sverige fanns det för tio år sen överhuvudtaget inte några studier inom området. Frågan var bortglömd, ignorerad eller helt enkelt en icke-fråga. Det kan tyckas förvånande med tanke på att 10% av världens befolkning, 650 miljoner människor, har någon form av funktionshinder (Factsheet on Disability 2009) och med tanke på det stora antal studier som har genomförts om medierepresentationer av andra diskrimineringsgrunder, t ex genus, etnicitet och sexualitet. Man kan naturligtvis med fog fråga sig hur det kommer sig att medierepresentationer av funktionshinder har varit negligerad som forskningsfråga och reflektera kring underordningens hierarki inom forskarsamhället, men den frågan ligger bortom den här artikelns tema.

Journalistikens ansvar vid rapportering om funktionshinder

Frågan om medierepresentationer av funktionshinderfrågor är idag mer angelägen än någonsin eftersom Sverige nyligen har ratificerat FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (OHCHR 2007), dvs. accepterat att göra förverkli-

gandet av konventionen formellt tvingande. Konventionens rättighetsperspektiv innebär att personer som har funktionshinder betraktas som innehavare av rättigheter och inte längre som objekt för vård, omsorg och assistans som i det tidigare, mer medicinska synsättet. Ett resultat av det medicinska perspektivet var att funktionshindrade personer exkluderades från samhällets institutioner och aktiviteter och istället försågs med speci-alskolor, skyddade verkstäder samt separata bostäder och transporter utifrån antagandet att de var oförmögna att själva klara av sitt vardagsliv. De förnekades samma tillgång som andra till grundläggande rättigheter som t ex hälsovård, utbildning, kulturella aktiviteter och möjligheten att rösta, sådant som de flesta människor tar för givet. Rättighetsperspektivet, såsom det formuleras i FN-konventionen, betonar också samhällets, det gemensammas, ansvar för att tillförsäkra alla medborgare samma rättigheter och deltagande på lika villkor.

I konventionens artikel 8 kan man läsa att konventionsstaterna tar på sig ansvaret för att höja medvetenheten i samhället om funktionshindrade personers livssituationer.

2. Åtgärder i detta syfte innefattar följande:

/.../

(c) att uppmuntra alla massmedier att framställa personer med funktionshinder på ett sätt som är förenligt denna konventions syfte. (Ds 2008: 23)

För att kunna uppmuntra journalister att framställa funktionshindrade personer på ett sätt som är förenligt med konventionens syfte, måste vi som forskar om mediebilder av funktionshinder ta vårt ansvar för att också sprida den kunskap som redan finns för det är inte bara verkställandet av FN-konventionen som gör det här till en viktig fråga. Det är också i högsta grad en fråga om mediernas betydelse för våra möjligheter att utveckla kunskap och bilda oss föreställningar så att vi självständigt kan ta ställning i frågor som rör funktionshinder.

Hur har medierepresentationerna av personer med funktionshinder sett ut över tid

I en studie av alla SVT:s sändningar i samtliga genrer, från starten för public service i Sverige 1956 och fram till år 2000, undersöktes i vilka roller och situationer som funktionshindrade personer förekom, vilka aspekter av funktionshinderfrågor som stod på dagordningen samt om, och i så fall på vilka sätt, det hade skett någon förändring över tid (Ljuslinder 2002)¹. Det övergripande syftet var att öka kunskapen om massmediernas roll som kultur(re)producenter avseende funktionshinderfrågor. Huvudsakligen baserad på Laclau & Mouffes diskursteori (Laclau & Mouffe 1985; Laclau 1993) genomfördes en diskursanalys i syfte att möjliggöra uttalanden om kulturella värderingar och normer utifrån de konkreta programexemplen.

Föga överraskande visade det sig att andelen sändningstid som behandlade funktionshinderfrågor och personer med funktionshinder var så låg som 2 promille av total sändningstid. Det visade sig dessutom att sändningstiden hade legat på samma låga andel under hela perioden från 1956-2000. Vidare visade det sig att funktionshinderfrågor nästan enbart förekom i nyhetsinslag och dokumentära program, berättade från ett icke-funktionshindrat perspektiv där funktionshindrade personer i huvudsak rörde sig i bakgrunden som staffage.

Det vanligaste sättet att representera funktionshindrade personer under hela undersökningsperioden var genom så kallade normaliseringsuppvisningar, dvs. exemplifieringar av enskilda personers strävan att uppnå det kulturellt accepterade vardagligt normala. Normaliseringsuppvisningar kan förvisso ses som en seriös ansats att illustrera handikappolitikens, tillika det svenska statsskickets, grundprincip om alla människors lika värde. Dessvärre riskerar de att fungera i diametralt motsatt riktning eftersom historien berättas enligt medielogikens formula där det vardagligt normala aldrig anses ha något nyhetsvärde om det inte är unikt, annorlunda, sensationellt eller speciellt i något avseende. Detta medför att de så kallade normaliseringssträvanden som gestaltas framstår enligt logiken ”normal trots att...” och därmed som allt annat än normala.

Vidare konstateras i studien att den fysiska kroppen i samtliga program tjänade som visuell symbol och index för funktionshindrade personer och att funktionshindret framställdes som den allt överskuggande dimensionen av en enskild människas liv och identitet.

Men visst förekom det även andra sätt att gestalta funktionshinder, om än i liten omfattning. Under senare delen av 1990-talet återfanns program och inslag där personer med funktionshinder representerades utifrån vad de kunde klara av och förmådde istället för offerberättelser som betonade förlust och avsaknad. Humor var ofta en viktig ingrediens i de här programmen.

Slutsatsen av den här studien var att relativt lite hade förändrats i SVT:s representationer av personer med funktionshinder och funktionshinderfrågor under de 45 undersökta åren. Rapporteringen var ännu år 2000 förvånansvärt ensidig, upprepande och likartad, vilket kan antas ha främjat överlevnaden av förlegade synsätt och föreställningar som internationella konventioner, intressepolitiska dokument och lagstiftning sedan länge lämnat.

Hur ser medierepresentationerna av funktionshinder ut idag

När Marina Ghersetti (2007) genomförde en kvantitativ kartläggning och analys av rapporteringen om funktionshinderfrågor och personer med funktionshinder i SVT:s nyhetssändningar 2005 och 2006, visade det sig att i princip ingenting hade förändrats sedan studien 2002 (Ljuslinder, 2002). Ännu 2007 kunde man, liksom i studien av SVT 1956-2000, konstatera att SVT:s gestaltningar av funktionshinder fortfarande var ensidiga, likartade och fortfarande i huvudsak fokuserade på själva funktionshindret. Det var gestaltningar av avvikaren, det annorlunda, det som inte tillhör det kulturellt normala, vilket Ghersetti lyfter fram som diskriminerande och exkluderande (2007).

I Ghersettis studie fanns för övrigt en intressant aspekt av funktionshindergestaltning som tidigare inte hade studerats, nämligen inom vilket ämnesområde som funktionshinder förekom i nyhetssändningarna. Det visade sig att det vanligaste var sportinslag. Därefter följde inslag om vård och sedan delaktighets-/rättighetsfrågor. Förutom att förekomsten av personer med funktionshinder är störst i sportnyheter menar Ghersetti (a.a) att det dessutom är en genre som ger andra och delvis alternativa bilder av funktionshinder jämfört med gängse nyhetsinslag

Nyskapande exempel

Således kan man än idag påstå att SVT i huvudsak sedan starten 1956 har representerat, och alltså fortsatt att representera, funktionshinder på ett i huvudsak ensidigt sätt, i stereotyper, utifrån vad en individ inte klarar av ur ett kulturellt normalitets-perspektiv och med funktionshindret som utmärkande karakteristika för hela personen. Något större intryck av medieforskningen på området kan inte spåras. På detta sätt har förlegade föreställningar och värderingar genom kontinuerlig upprepning kunnat överleva.

Hur ska man göra för att åstadkomma någon förändring när vi nu dessutom lever i en tid av allt snabbare medieteknikförändringar med allt vad det innebär av ständiga deadlines? Finns det något medieforskningen om funktionshinder skulle kunna göra för att främja antidiskriminerande och nyanserade gestaltningar? Ett sätt skulle kunna vara att undersöka om det redan finns nyskapande exempel i TV eller dagspress som skulle kunna tjäna som förebilder för alternativa sätt att gestalta funktionshinder.

En fråga som man i så fall först måste diskutera är vad man menar med ordet ”nyskapande”. Det är naturligtvis svårt att entydigt säga vad ordet innebär, eftersom det beror på från vilket perspektiv man tittar på ett TV-inslag eller en tidningsartikel. Blir ett TV-program per definition ett nyskapande exempel om det produceras och genomförs av personer som själva har funktionshinder? Å ena sidan ja, men å andra sidan nej, om dessa personer helt och hållet upprepar vedertagna och rådande programformat, berättarsätt- och tekniker. Jag har i den här artikeln valt att lyfta fram nyskapande aspekter av ett TV-program eller inslag även om samma program i andra avseenden upprepar förlegade synsätt.

CP-magasinet gjorde skillnad

I programserien *CP-magasinet* (2004) förekom i hög utsträckning nyskapande berättelser. Programserien sändes i åtta avsnitt våren 2004 och väckte stor uppmärksamhet och har också gjort avtryck i det offentliga samtalet om gestaltningen av funktionshinder i medierna. En av de starkaste drivkrafterna bakom programserien var just, enligt en av programledarna, den upplevda svårigheten att nå ut i den offentliga debatten med frågor om föreställningar, attityder och bemötande av personer med funktionshinder (LIV 2004; Franksson 2004).

Syftet med *CP-magasinet* var att påverka icke-funktionshindrade tittares attityder till funktionshindrade personer genom att lyfta fram fördomar och vanföreställningar med provocerande och humoristiskt tilltal för att locka till diskussion om frågor som annars inte får plats i det offentliga samtalet (a.a.). I redaktionen ingick ett flertal personer med egen erfarenhet av funktionshinder.

Den uppmärksamhet programserien väckte var i huvudsak positiv, dock inte helt och hållet. Det fanns röster som menade att *CP-magasinet* fortsatte att okritiskt reproducera funktionshinder som avvikande och funktionshindret som den viktigaste delen av en människas identitet, genom att producera särskilda program producerade i huvudsak av, i huvudsak, funktionshindrade personer med ett specifikt funktionshinderinnehåll. Istället borde man, menade de kritiska rösterna, verka för att funktionshinderperspektivet självklart ska genomsyra alla genrer och innehållsteman .

Tre enskilda inslag anmäldes till Granskningsnämnden för Radio och TV, ett inslag för att det ansågs visa pornografi, ett annat för att det ansågs vara partiskt och ett tredje

för att det ansågs vara osakligt. Inget av inslagen fälldes dock i granskningsnämnden.

En studie av *CP-magasinet*, genomförd med samma teoretiska utgångspunkter och analysmetod som i studien av handikappdiskurser i SVT 1956-2000 (Ljuslinder 2007), visade att många innehållsliga teman likväl som berättarsätt var nya, i bemärkelsen att de lyfte fram andra perspektiv av funktionshinderfrågor än gängse gestaltningar. *CP-magasinet* använde sig av, och iscensatte, medvetet hegemoniska diskurser tillsammans med deras motsatser i ett kontrapunktiskt berättande, motsvarande det som görs i s.k. disability pride-sammanhang. Det vanligast förekommande sättet att berätta utmanades av sin motsats och redaktionens förhoppning var att man därigenom skulle locka och provocera mottagarna att börja fundera på sina egna attityder (Ljuslinder 2007; LIV 2004; Franksson 2004).

Ett exempel på ovanstående resonemang är när, den utan tvekan vanligast förekommande reporterblicken, den icke-funktionshindrede, kontrasteras mot den funktionshindrede personens perspektiv och upplevelser. Reportern Sari Nykvist, (*CP-magasinet* 2004-04-29) frågar ”mannen på gatan”:

Mannen: *Jag är CP. Tror du att jag vill vara det?*

Sari: *Nej, självklart inte. Hur så?*

Mannen: *Jo, det vill jag.*

Sari: *Jaså... Hmm. Okej.*

Mannens icke-funktionshindrede perspektiv, som han tar för givet att Sari delar, vänds upp och ner i dialogen vilket skapar en synbar förvirring hos mannen.

I *CP-magasinet* illustreras ofta resonemangen istället för att omtalas, vilket enligt både klassisk retorik och modern journalistik skapar ett starkare intryck än en verbal beskrivning. I det återkommande inslaget *Terminologiskolan* illustreras t ex skillnaden mellan begreppen rullstolsbunden och rullstolsburen genom att Sari Nykvist på den första bilden sitter fastbunden med rep i sin rullstol och på den andra bilden sitter rakt upp och ner i sin stol (*CP-magasinet* 2004-05-20). Innebörden i begreppet ”bunden” förstärks av den visuella illustrationen.

Ett exempel på normaliseringsuppvisningarnas kulturella konstruktion synliggörs i en porträttintervju av Annika Lantz som programledaren Jonas Franksson, som själv har en CP-skada, genomför (*CP-magasinet* 2004-05-27). Enkla, rutinmässiga vardagssysslor främmandegörs som vore de unika, speciella och avvikande, som t ex när Franksson med allvarlig röst berättar att Annika kan äta sig mätt genom att värma mat i en mikrovågsugn och att en elektrisk tandborste används till att göra tänderna rena.

I många inslag används humortekniker av olika slag. Programledarna själva är övertygade om att humor är den bästa tekniken för att vända upp och ner på föreställningar, provocera och locka till diskussion (LIV 2004). Humorns pedagogiska potential har tidigare diskuterats i relation till en annan marginaliserad grupp i samhället, invandrare (Berglund & Ljuslinder, 1999). Där visade det sig att humortekniker förvisso har potential att höja mottagarens uppmärksamhet och medvetenhet, men att det finns ett stort antal filter hos mottagaren som måste passeras för att humortekniken ska nå fram, t.ex. vad mottagaren har för förtroende för, och inställning till, den person som använder sig av humorteknikerna.

Så även om kritik har framförts mot *CP-magasinet* för att innehållet i huvudsak fortsätter att reproducera funktionshindret som den viktigaste delen av en persons identitet så

förekommer det också ett stort antal berättartekniker som både uppvisar nya perspektiv på funktionshinderfrågor och som utmanar och vänder upp och ner på gamla invanda medierepresentationer.

TV som synliggör

Nordiska Handikappolitiska Rådets utmärkelse 2005, *TV som synliggör*, har också studerats utifrån frågeställningen om det kan sägas utgöra ett exempel på nyskapande berättelser (Ljuslinder 2009). Utmärkelsen var en hedersbetygelse som delades ut till den nordiska TV-produktion som under 2000-talet på bästa sätt hade synliggjort funktionshinderfrågor. Handikapporganisationer och TV-produktionsbolag fick möjlighet att nominera bidrag som sedan bedömdes av en kommitté med representanter för handikapprörelsen och för de nordiska ländernas kulturdepartement. Tjugoåtta bidrag från alla de fem nordiska länder nominerades och skickades in tillsammans med en motivering för respektive bidrag. Nomineringskriterierna löd: *Utmärkelsen tilldelas en TV-produktion som i innehållet eller på andra sätt i framställningen på ett engagerande sätt synliggör, ökar kunskapen och medvetenheten om eller problematiserar handikappfrågor ur olika synvinklar* [förf. understrykningar] (*TV som synliggör* 2005).

Vilken guldgruva. Här borde det finnas alternativa berättelser, nytänkande och nya perspektiv och format. Förvånansvärt nog visade det sig att de flesta bidragen var mycket traditionella såväl till form som till innehåll. Men hur var det möjligt?

En ganska självklar förklaring är naturligtvis skillnaden mellan vad bidragslämnarna och bedömningskommittén tolkade och läste in i Handikappolitiska rådets nomineringskriterier. Det visade sig att bidragslämnarna i huvudsak tog fasta på bedömningskriteriet ”synliggör” men på lite olika sätt. Somliga motiverade sitt bidrag med att det synliggjorde en viss intresse-politisk tematik och andra med att det synliggjorde en specifik grupp människor med funktionshinder som tidigare varit osynliggjord.

Bedömningskommittén, å sin sida preciserade och tolkade bedömningskriterierna och lade till dessutom till kriteriet ”nyskapande grepp”. De bestämde sig också för att nedprioritera offer-hjälte berättelser och prioritera upp innehållsteman som berörde identifikation, nyfikenhet, nya vinklar, humor och att personer med funktionsnedsättningar fick tala för sig själv (a.a).

Hade de nominerade programmen varit några andra om nomineringskriterierna hade varit desamma som bedömningskommitténs, eller hade bedömningen blivit en annan om juryn hade följt nomineringskriterierna? Det vet vi inte och det är inte det viktiga i sammanhanget. Det viktiga är att lyfta fram svårigheten att vara överens om olika begrepps innebörder. Även om olika parter använde samma begrepp så tolkade man ofrånkomligen begreppet utifrån sina egna perspektiv, intressen och behov.

Det är också viktigt att komma ihåg att det inte är någon lätt uppgift att i konkret programproduktion åstadkomma alternativa berättelser med nyskapande grepp. En tidningsartikels eller ett TV-programs slutliga utformning handlar långt ifrån enbart om enskilda producenters, journalisters eller redaktioners synsätt och intentioner. Inte minst medielogikens styrande form är viktig att beakta. Det är en svår ekvation att tillämpa nyhetsvärderingskriterier som personifiering, sensation, avvikelse, brott, olyckor och berättartekniker som förenkling, personifiering och tillspetsning, tillsammans med en önskan om att samtidigt undvika förenklade stereotyper, undvika ett kulturellt

normalitetsperspektiv och undvika att avbilda funktionshindret som det utmärkande kännetecknet för hela personen.

Ytterligare en aspekt av den makt som ligger i mediernas logik är att de aktörer som lär sig och tillämpar mediernas logik också med stor sannolikhet kommer att bli de som också deltar i det offentliga samtalet och därmed blir de som är med och skapar, etablerar och reproducerar föreställningar, värderingar och normer i en viss sociohistorisk kontext. Som Marina Ghersetti uttrycker det (2007:5): *De aktörer som inte lär sig mediernas villkor riskerar att hamna utanför det offentliga samtalet...*

Fanns det då något som helst nytt, något nyskapande, bland de nominerade programmen? Ja visst, särskilt utifrån tanken att ett program mycket väl kan vara nyskapande i ett avseende även om det i andra avseenden upprepar gamla förlegade synsätt.

Det är framförallt tre typer av nyskapande som kan sägas sägas utgöra exempel på berättelser som skulle kunna ersätta många av de ensidiga offer-hjälte-historierna. De tre typerna är:

1. Funktionshindrade personer berättar själva om sin situation
2. Personer med funktionshinder gestaltas i nya situationer
3. Humor som verktyg för att ändra attityder och föreställningar

Ett exempel på den första typen av berättelser där funktionshindrade personer själva berättar om sin livssituation, är den danska programserien *Gak-gak-en trilogi* (2000), där tittarna får möta Peter och Morten som båda har en utvecklingsstörning. I trilogin skildras Peter och Morten som barn, tonåringar och vuxna män. Det nyskapande utgörs av att Peter och Morten får stort eget talutrymme utan att deras samtal blir avbrutet eller förkortat. Med dagens mått mätt, är dessa realtids-samtalsscener relativt långa. I ett av programmen samtalar Peter och Morten t ex om vad begreppen mongol, normal och vänskap betyder och där får vi som tittare höra hur en person med en utvecklingsstörning har fått lära sig att betrakta sig själv, sitt funktionshinder och begreppet normal.

Peter: *Är mongol en sjukdom, eller...?*

Morten: *Det måste jag bekräfta. Det är faktiskt inte en sjukdom. Mongoler kan mer än andra. [...]*

Peter: *Alltså, jag och Morten vi är mongoler, eller hur? För om vi inte är mongoler så är vi handikappade.*

Morten: *Nej, jag har en annan möjlighet, Peter. Om vi inte hade varit mongoler hade vi varit normala människor.* (Er jeg stadig gak, gak, mor 2000)

Den andra typen av berättelser är där funktionshindrade personer gestaltas i nya situationer, dvs. i situationer där vi inte är medievana att se funktionshinder. I de första tre programmen i den svenska programserien *CP-magasinet* (2004-04-29;-05-06;-05-13), får tittarna som sista inslag se en vinjett av ett känt svenskt debattprogram eller nyhetsmagasin med en funktionshindrad person som programledare. Det rör sig här om fysiskt mycket synliga och påtagliga funktionshinder. En programledare har t ex en CP-skada, sitter i rullstol och är spastisk och en annan har Downs syndrom. Det är extremt ovanligt, för att inte säga icke-förekommande, att se programledare i SVT med den här typen av funktionshinder. I den här gestaltningen finns byggstenar till en diskussion om hur man som tittare reagerar och hur det kommer sig att det är så ovanligt med synliga funktionshinder hos programledare.

När det gäller den tredje typen av berättelser, där humor används som verktyg för att ändra attityder och föreställningar, finns det många exempel bland de nominerade bidragen. Ett exempel är en kortfilm producerad av Norges blinddeforbund, *Bare kikker* (2004). Tittaren får följa en gravt synskadad man som dagligen passerar en parfymbutik. Butiksägaren ställer varje morgon ut en reklamskylt på trottoaren utanför butiken precis där mannen passerar. Man får se hur mannen vid ett tillfälle går rakt in i reklamskylten och nästan ramlar omkull och man får se hur han vid ett senare tillfälle försöker undvika att gå in i reklamskylten genom att kliva ut i gatan och där blir han nästintill påkörd. Slutligen får man se ett svagt skadeglatt leende hos mannen när han senare, istället för att passera butiken och reklamskylten, går in i affären. När butiksägaren kommer emot honom och frågar, inte självklart vänligt, vad han vill och om hon kan hjälpa till, svarar mannen:

– Nej, och höjer samtidigt käppen – sin syn – drar den över hyllorna med parfymflaskor så att de åker i golvet. – *Bare kikker*.

Ett flertal författare har varnat för att humor och funktionshinder generellt sett kan vara en svår balansgång att hantera, eftersom det är lätt hänt att skrattet sker på bekostnad av funktionshindrade personer (Davies 1997: 68), eller att det inte är *comme-il-faut* att skämta om funktionshinder för att personer som pratar eller skriver om allvarliga saker riskerar att bli kritiserade de gör det skämtsamt. Det hjälper inte, menar Bo Andersson (1993), att den erfarenhet det gäller är deras egen, ogillandet finns där i alla fall.

Humor har dock en stor potential och de varnande orden bör inte hindra producenter och programmakare från att använda humor. I de nominerade exemplen där humor används gestaltas aldrig den funktionshindrade personen utifrån ett underläge och tittaren lockas i samtliga fall att skratta med personen och inte åt henne².

Mycket har hänt de senaste åren

Har svensk medieforskning om funktionshinder haft någon betydelse för journalistisk praktik? Nej, inte med något större genomslag, i alla fall. Men visst finns det exempel på alternativa, gestaltningar, åtminstone med alternativa, nydanande inslag. Huruvida medieforskningen har bidragit till dem är svårt att säga. Det visar sig nämligen att *CP-magasinet*s alternativa berättartekniker och perspektiv inte, som det i förstona verkade, hade tagit intryck från tidigare medieforskning inom området och använt den i konkret programproduktion. Istället visade det sig att samma tankar och idéer som hade förekommit inom medieforskningen också hade förekommit på andra arenor samtidigt (Ljuslinder 2007). Detta är i sig intressant för det visar att när ett område, en grupp eller en problematik inte får, eller ges, utrymme i det offentliga samtalet så känner de olika aktörerna helt enkelt inte till varandra.

Mycket har trots allt hänt, och det kanske allra viktigaste och det som har fått störst genomslagskraft är att frågan har kommit upp på agendan i det offentliga samtalet och därmed ökat möjligheterna att förändra medierapporteringen av funktionshinder väsentligt.

Det finns dessutom såväl en ökad medvetenhet som ett ökat intresse bland journalister och redaktioner för funktionshinderfrågor. Det visar sig inte minst vid de medieseminarier som handikapporganisationer inbjuder till. Det saknas dock fortfarande kunskap och

erfarenheter om hur man kan omsätta den ökade medvetenheten i praktisk programproduktion. Medielogik, teknik, ekonomi, likväl som tidsbrist är exempel på samverkande faktorer som påverkar en artikels eller ett programs slutliga utformning. Här har vi som forskar om och intresserar oss för funktionshinderfrågor ett ansvar att inte bara utvärdera och döma mediegestaltningar utan också att sprida den kunskap som finns. Det är så lätt att man som medieforskare i sina rapporter tar fasta på vad som inte fungerar och glömmer bort att betona vad som faktiskt fungerar och också ger förslag och exempel på alternativa sätt att berätta, som journalister skulle kunna pröva.

Genom att i medieforskningen i högre grad betona det nya istället för att döma det gamla, dvs. i högre grad belysa, lyfta fram och betona de medieberättelser, berättartekniker och perspektiv som främjar antidiskriminerande och inkluderande perspektiv kan medieforskningen bidra med konkreta exempel på nyskapande, alternativa sätt att gestalta funktionshinderfrågor. På så sätt kan förhoppningsvis möjligheterna och viljan öka, att i praktisk journalistik pröva alternativa gestaltningar och därmed främjas också arbetet med FN-konventionens förverkligande.

Noter

1. Materialet innehåller dessutom en syntetisk vecka 1998 där SVT1 och TV2:s alla sändningar undersöktes för att se i vad mån, och på vilka sätt, funktionshindrade personer förekom i programmen i andra roller än som sitt funktionshinder. Det visade sig inte finnas något enda sådant exempel.
2. Den svenska programserien CP-magasinet vann utmärkelsen TV som synliggör.

Källor

- Andersson, B. (1993) *Inte som andra: en historia om mångfald*. Bollnäs: Inferi.
- Bare kikker* (2004) Norges Blindeforbund. Try reklamebyrå.
- Berglund, S. (2008) *Competing Discourses: The construction of heterosexual risk-taking behaviour among adolescents in Nicaragua*. Malmö Högskola: FoU-rapport 2008: 5.
- Berglund, S. Ljuslinder, K., (1999) *Humor som samhällsmoral – Svenskar och invandrare på den svenska TV-humorns arena*. Lund: Studentlitteratur.
- CP-magasinet*, 2004-04-29, 2004-05-06, 2004-05-13, 2004-05-20, 2004-05-27, SVT.
- Davies, C. (1997) 'Windows on the World – Almost!', i Pointon, A.; Davies, C., (eds), *Framed: interrogating disability in the media*. London: BFI.
- Ds 2008: 23, *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*, Stockholm: Socialdepartementet. Regeringskansliet.
- Er jeg stadig gak gak mor*, 2000-05-06, i Gak-gak- en trilogi, TV 2, Danmark.
- Factsheet on disability, 2009-03-21, <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=18>.
- Franksson, J., 2004-10-28, muntlig intervju.
- Ghersetti, M. (2007) *Bilden av funktionshinder – en studie av nyheter i Sveriges television*. Göteborgs universitet: JMG (JMG:s rapportserie).
- Gjöres, A. (2007) 'Sluta med tramset medieforskare!?', i *Journalisten*, 20 november, www.journalisten.se/debatt/14276/anders-gjoeres-sluta-med-tramset-medieforskare.
- Laclau, E. (1993) 'Power and Representation', i Poster, M. (ed.) *Politics, Theory and Contemporary Culture*. New York: Columbia University Press.
- Laclau, E.; Mouffe, C. (1985) *Hegemony and Socialist Strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- LIV* (2004) Humor är vårt bästa vapen, nr. 3.
- Ljuslinder, K. (2002) *På nära håll är ingen normal handikappdiskurser i Sveriges Television 1956 -2000*. Umeå universitet, Institutionen för kultur och medier, Medie- och kommunikationsvetenskap.
- Ljuslinder, K. (2007) 'Handikappdiskurser i TV – CP magasinet', i Sauer, L.; Lindqvist, R. (red.) *Funktionshinder, Kultur och Samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Ljuslinder, K. (2009) Svårt att hitta nyskapande berättelser, *Nordic Welfare Nyhetsbrev* nr.3, <http://www.nordicwelfare.org/?id=117524>.

- Magnusson, A. (2010) *Bilden av psykiatriområdet. Nyhetsrapporteringen i Rapport 1980-2006*. Göteborgs universitet: JMG.
- OHCHR (2007) <http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/intro.htm#human>.
- Petersson, O.; Djerf-Pierre, M.; Strömbäck, J.; Weibull, L. (2005) *Mediernas integritet*. Demokratirådet, rapport.
- Rübsamen, M.; Jarlbro, G. (2008) *Dissad och missad – funktionshinder i Sveriges television*. Lund: Lunds universitet, Medie- och kommunikationsvetenskap, (Working Paper nr. 1).
- SOU 1975: 78. *Svensk Press. Pressens funktioner i samhället*. Stockholm: Liber Förlag.
- SOU 1995: 37. *Vårt dagliga blad – stöd till svensk dagspress*. Betänkande av pressutredningen -94. Stockholm: Fritzes.
- Strömbäck J. (2003) *Medierna som fjärde statsmakt – en studie av innebörden av begreppet granskande journalistik*. Sundsvall: Demokratiinstitutet (rapportserien Studier i politisk kommunikation).
- TV som synliggör* (2005) Informationsbroschyr och nomineringsformulär, Nordiska handikappolitiska rådet.

